

Marko Nedić

SEDMO KOLO ANTOLOGIJSKE EDICIJE DESET VEKOVA SRPSKE KNJIŽEVNOSTI – PISCI 20. VEKA

U odnosu na prethodne vekove, pisci 20. veka i u sedmom kolu dobili su najveći prostor, od deset knjiga pet je posvećeno njima. I ovde je uspostavljena potrebna žanrovska ravnoteža u izboru autora i u kritičkom izboru njihovih dela. Tako se među ostvarenjima pisaca 20. veka nalaze njihove najbolje pripovetke i romani, najbolje pesme i dramska dela, najznačajniji autobiografski, putopisni, kritičko-esejistički i drugi tekstovi. Imanentna poetika novije srpske književnosti, sa svim važnijim tematskim i stilskim konstantama, promenama književnih paradigmi, modernizacijom pesničkih i narativnih postupaka, dramskih pristupa, kritičko-esejističkih perspektiva, već se nalazi pred čitaocima u gotovo četrdeset knjiga autora 20. veka, objavljenih u ovom i u prethodnim kolima. Novija srpska, tačnije rečeno moderna srpska književnost, u svoj svojoj tematskoj, žanrovskoj, morfološkoj i izražajnoj raznovrsnosti i složenosti, budućim čitaocima i tumačima daje dovoljno materijala za zaključak o velikom i značajnom putu koji je prešla od početka do kraja veka, i od realizma do naših dana.

Dosadašnjim izborom pisaca, sa izuzetkom jednog ili dvojice autora koji su predviđeni za prvu seriju Edicije, a koji će biti u sledećim kolima, prva polovina 20. veka gotovo u potpunosti je pokrivena. To se može zaključiti i iz ovog izbora, u kojem samo jedan od petorice pripada prvoj polovini prethodnog stoleća, to je Momčilo Nastasijević, ostali su već dati u prethodnim kolima. Na taj način je prva polovina 20. veka s najreprezentativnijim autorima, čije delo, predstavljeno u Ediciji, već može da formira sliku razvoja i uzleta i povremenih zastoja, ali i stalnih promena srpske književnosti tog perioda. Dosadašnji izbor isto tako sugerise čitaocima i malu istoriju moderne srpske književnosti do Drugog svetskog rata, jer su uz nove, za ovu Ediciju pisane predgovore tu i izbori najznačajnijih kritičkih tekstova iz prethodnog perioda o izabranim piscima. Priređivači su očigledno tražili one kritičke tekstove koji su na izvestan način bili dopuna njihovih analitičkih sudova i vrednosnih ocena iz predgovora, ili su na poseban način potvrđivali te sudove i ocene. Potpunija kritička interpretacija dobijena na taj način omogućavala je da se, uz nov intelektualno-emotivni i recepcijski pristup u doživljavanju novije srpske književnosti, ona sagleda i doživi i u razvojnom i poetičkom, i u vrednosnom i mogućnom aktuelnom književnom značenju. Ovo kolo tako, sa nužno uvećanim brojem naših savremenika, odnosno autora koji još aktivno deluju na našoj književnoj sceni, istovremeno najavljuje da se slična sažeta kritička istorija druge polovine veka uskoro takođe može očekivati. Ono što je izuzetno važno kad je reč o savremenim autorima, jeste i smanjivanje razlike u kritičkom i metodološkom pristupu u

tumačenju izabranih autora, pošto je reč uglavnom o našim savremenikima i među izabranim autorima i među tumačima njihovog dela u predgovoru i izabranim kritičkim tekstovima. To na svoj način sugerise i nužnu predstavu o razvoju srpske književne kritike i njenom približavanju modernim metodološkim postupcima u tumačenju književnog teksta. Pored izabranih književnih dela, jedan veoma važan zadatak ove serije Edicije – relevantno kritičko tumačenje srpske književnosti, posebno književnosti 20. veka – time će uskoro biti ispunjen. Takođe treba naglasiti da se i među priređivačima pisaca 20. veka, kao i celog sedmog kola, nalazi nekoliko novih imena (Isidora Popović, Dušan Ivanić, Milisav Savić, Duško Pevulja za 19, Radivoje Mikić, Bojan Jović, Biljana Mičić za 20. vek).

Pomenuti pisac iz prve polovine 20. veka, Momčilo Nastasijević, čije delo je izabrala i priredila Biljana Mičić, jedan je od onih autora koji su modernu srpsku književnost međuratnog vremena obogatili izuzetno značajnim pesničkim i proznim delima, čije su se poetičke osobine u velikoj meri reflektovale i u knjigama pisaca druge polovine veka. Uticaj koji je jezičkom i stilskom inspirativnošću poezije, proze i drame Nastasijevićovo delo imalo na naše savremene pisce, od Vaska Pope do Slobodana Džunića, Radovana Belog Markovića, Aleka Vukadinovića, Vita Markovića, Milosava Tešića, Novice Tadića i drugih autora, najpoznatiji je znak njegovog realnog doprinosa modernoj srpskoj književnosti. Iako je dugo izgledalo da je suviše vezan za srpsku jezičku tradiciju, nova tumačenja njegovog dela (tu treba pomenuti i zbornike naučnih radova Instituta za književnost i umetnost), pokazuju koliko je njegovo pesničko, prozno i esejističko delo bilo moderno u izvornom značenju tog pojma, koliko je u njemu u spoju tradicije i novog doživljava ključnih osobina književnog teksta izgrađen samosvojan i individualan stilski izraz. Najzagonetniji pisac moderne srpske književnosti međuratnog vremena, Nastasijević je podjednako značajan i u poeziji i u prozi. On je sintetičan u jezičkom izrazu, u maksimalnom sažimanju pesničkih i proznih slika, opsesivno posvećen otkrivanju primarnog estetskog zvuka u pramelodiji, u maternjoj melodiji i skrivenoj intonaciji mitopoetskih i arhaičnih vremena u njoj, sačuvanih u folkloru, u lirskoj narodnoj poeziji, u govornim formulama i drugim znacima jezičkog trajanja. Nastasijević je svoj jezik oslobađao od svega suvišnog, aktuelnog, neposrednog i nebitnog, i jednom uzlaznom razvojnom linijom približavao ga čistoj, apsolutnoj poeziji i ovaploćenju duha kroz umetničko stvaranje. Biljana Mičić je upravo te osobine Nastasijevićevog dela istakla u izboru pesama – *Pet lirskih krugova*, sa dodatim ciklusima *Magnovenja* i *Odjeci*, izboru pripovedaka iz *Tamnog vilajeta* i *Hronike moje varoši*, drame *Kod Večite slavine* i najznačajnijih eseja, kao i u svom analitičkom predgovoru, u kojem je poštovala tumačenja svojih pretходnika, što je i potvrdila izborom adekvatnih kritičkih tekstova o Nastasijeviću – Novice Petkovića, Slobodana Rakitića i Miodraga Pavlovića, u kojima je detaljno tumačena njegova poezija, proza i drama i njihova sintaksa.

Izabrana dela Miodraga Bulatovića priredio je Miro Vuksanović, a predgovor je napisao Matija Bečković. U izboru su se našla dva najznačajnija Bulatovićeve romana – *Crveni petao leti prema nebu* i *Heroj na magarcu* – i dve reprezentativne pripovetke – „Ljubavnici“ i „Najveća tajna sveta“. Opredeljujući se za ove naslove, akademik Vuksanović imao je na umu njihov veliki značaj u razvoju srpske književnosti posle Drugog svetskog rata i u promeni odnosa prema nekim zvaničnim stavovima o nedavnoj istorijskoj prošlosti. Prevratničko značenje rane Bulatovićeve proze, prožete lirsko-grotesknom predstavom stvarnosti u

njegovom zavičaju i provokativnost njegovih romana o ratu i o posleratnoj političkoj emigraciji, doprineli su da se njegov opus nađe u temeljima moderne srpske književnosti druge polovine 20. veka. Njegovo udaljavanje od tradicionalnog načina pripovedanja i približavanje lirskoj fantastici, groteski, parodiji i drugim vidovima nemimetičkog oblikovanja stvarnosti jedna je od ključnih poetičkih odlika ne samo njegovog proznog izraza nego i moderne proze uopšte. Magija života, u koju je on verovao, ipak je povremeno dovodeći u sumnju, pretvorena je na stranicama njegovih prozних ostvarenja, uz pomoć njegove bogate narativne imaginacije, u magiju same književnosti. To se podrazumevalo i u predgovoru akademika Bečkovića, završenog poemom *Koji je ono, majko?* posvećenom Bulatoviću, i u njegovim duhovitim i tačnim kritičkim opservacijama o uzajamnoj vezi poetičkih odlika Bulatovićevih romana i pripovedaka i njegove originalne stvaralačke ličnosti. (Evo dveju od tih opservacija: „Đavo posleratne srpske književnosti zvao se napismeno Miodrag Bulatović, a usmeno Bule. Svoj dolazak u srpsku književnost oglasio je na sva zvona zbirkom pripovedaka *Đavoli dolaze*. A to je značilo i da ne dolazi sam već da ih sa njim ide poviše.“ I druga: „Kako je pisao, nije pisao niko, kako je izgledao, nije ličio ni na koga. Po njemu se videlo da nije sasvim od ovoga sveta, a ono o čemu je pisao bilo je posuto svetlucavim trunjem drugih svetova.“) Širu kritičku predstavu o značaju Bulatovićeve proze za razvoj srpske književnosti druge polovine 20. veka upotpunio je Miro Vuksanović izborom karakterističnih odlomaka iz četiri kritičke studije – Petra Pijanovića, Lidije Tomić, Mladena Šukala i Dobrivoja Stanojevića – u kojima se daju najznačajnije poetičke naznake Bulatovićeve proze.

Obimno književno delo Živojina Pavlovića, jednog od najsvestranijih stvaralaca u srpskoj književnosti i kulturi druge polovine 20. veka, priredio je Bojan Jović. Pavlović je u isti mah bio književnik i filmski reditelj, romansijer, pripovedač, autor specifične esejističko-memoarske, dnevničke i autobiografske proze, sadržajnih razgovora i zapisa i pisac scenarija za svoje i tuđe filmove. Zato je ovaj pisac izuzetnog tematskog zamaha u svom široko zasnovanom proznom delu objedinjavao mnoge perspektive i mogućnosti savremenog književnog doživljaja stvarnosti. U njegovoj poetici „ogoljenog i grubog realizma“, poetici složenosti, punoće i protivurečnosti života i čovekove ličnosti, povremeno je bilo mesta i za poeziju detinjstva i za idealizam mladosti. Takvu kritičku predstavu književnog dela ovog stvaraoca dao je svojim izborom i predgovorom i Bojan Jović. Izborom je obuhvatio dvanaest najkarakterističnijih i veoma dobrih Pavlovićevih pripovedaka, iz *Krivudave reke*, *Ciganskog groblja* i *Vetra u suvoj travi*, zatim omnibus-roman *Zid smrti*, u čijoj se složenoj kompoziciji i sadržini sažima celokupna narativna poetika ovog pisca, donekle potvrđena i u njegova dva izabrana eseja. Insistirajući na specifičnom hronotopu u Pavlovićevoj prozi, koji obuhvata pojmove, toponime i pseudotoponime, likove i sadržaje života jedne razgranate porodice u istočnoj Srbiji u toku jednog veka, priređivač je posebno istakao otvoreno prisustvo „poetike ružnog“ i dinamičkog i skriveno prisustvo poetskih elemenata u njima, dovodeći ih u vezu s poetikom telesnog u delu Rastka Petrovića i mitopoetskog u prozi Momčila Nastasijevića. Takođe je pokazao koliko su u njoj bliski elementi erosa i tanatosa, odnosno telesnog, čulnog i erotskog u čovekovo ličnosti, na jednoj strani, i destruktivnog i rušilačkog koje izaziva smrt i nestajanje, na drugoj. Na taj način je celinom izbora sugerisano ne samo sadržinsko već i značenjsko jedinstvo Pavlovićevog književnog dela, adekvatno ilustrovano izabranim kritičkim tekstovima Svetlane Velmar Janković, Danijele Vujisić i M. Nedića.

Knjigu *Jovan Hristić* priredila je Bojana Stojanović Pantović. Ona je, pored novog kritičkog uvida u predgovoru u celokupno književno delo ovog pisca, u izbor uključila njegovu poeziju, od *Dnevnika o Ulisu* do posthumno objavljene zbirke *U tavní čas*, zatim dramu *Čiste ruke* i najznačajnije eseje. Sledeći Hristićevu trostruku stvaralačku vokaciju, na jednoj strani pesničku, na drugoj esejističku, na trećoj dramsku, s povremenom prevagom jedne od njih, Bojana Stojanović Pantović je kao Hristićevu stvaralačku dominantu ipak videla njegovu poeziju, ne zanemarujući pri tom ni njegove eseje i drame. Kao pripadnik drugog modernističkog talasa u srpskoj književnosti posle Drugog svetskog rata, Jovan Hristić, „pesnik kulture“ (Jovanović), „mediteranskog hronotopa leta i putovanja“ (Jović), ali i neposrednog doživljaja prolaznosti i urbanog nespokojstva i otuđenosti, bio je oslobođen potrebe da otkriva modernu književnu misao, jer mu je ona već bila data obrazovanjem i osećanjem da modernost najvećim delom proizilazi iz razumevanja trajnih duhovnih vrednosti književne tradicije, od antičkih vremena do novog doba. U stalnom dijalogu sa tradicijom i s modernom književnom mišlju, koja potvrđuje individualne vrednosti književnog stvaralaštva, Hristić je svoju poeziju i esejistiku gradio u neprestanom prožimanju jednog i drugog književnog iskaza, u dobroj meri ih sjedinjujući i u dramskim delima. Njegova meditativna pesnička slika, spontano premrežena intertekstualnim vezama i narativnim nagoveštajima, od početka prožeta stišanim, melanholičnim glasom, u kojem su sjedinjeni intelektualno iskustvo i produhovljena emocija, „skeptična vedrina“ (Gordić) i „elegična refleksija“ (Delić), omogućila je prirodno jedinstvo njegovog rukopisa u svim oblicima književnosti kojima se bavio. To je ubedljivo potvrđeno predgovorom Bojane Stojanović Pantović i izborom kritičkih tekstova Dobrosava Smiljanića, Đorđija Vukovića, Saše Radojčića i Slobodana Selenića o Hristićevim pesničkim, esejističkim i dramskim knjigama.

Poetsko i esejističko delo Branka Miljkovića priredio je Radivoje Mikić, jedan od najboljih poznavalaca i tumača njegove poezije. On je Miljkovićevu poeziju, u zbirkama *Uzalud je budim*, *Vatra i ništa* i *Poreklo nade*, s razlogom analizirao polazeći od njegovih poetičkih stavova iznesenih u esejističkim i kritičkim zapisima i ovaploćenih u trima samostalnim pesničkim zbirkama. Kao i u slučaju Jovana Hristića, možda i eksplicitnije nego kod njega, veza između Miljkovićeve poezije i poetike pokazala se estetski izuzetno produktivnom, rezultirajući tako jednim od najindividualnijih i najprivlačnijih pesničkih sistema srpske poezije posle Drugog svetskog rata. „Princ srpskih pesnika“, kako su ga smatrali još za njegovog kratkog života, „večiti mladić srpske poezije“ (M. Pantić), kako su ga vremenom počeli nazivati posle njegove neobjašnjive i neobjašnjene smrti, Branko Miljković je fascinirao svoje savremenike i svojom ličnošću i svojom poezijom kojom je meteorski ušao u srpsku književnost. Pripadnik neosimboliističke grupe pesnika pedesetih godina prošlog veka, autentični naslednik simbolizma, kako kaže Mikić, i on se u poeziji i u esejima, kao i drugi pesnici njegove generacije, pozivao na grčku mitologiju (u zbirci *Uzalud je budim*) i na moderne evropske pesnike, da bi u docnijoj pesničkoj fazi svoju mitopoetsku sliku proširio nacionalnom simbolikom (u ciklusu „Utva zlatokrila“ u *Vatri i ništa*) i slobodnim stihom. Miljković je poeziju, koja, po njegovom mišljenju, pre govori svojim zvukom i dramskim nabojem nego prepoznatljivom slikom, doživljavao kao samostalnu duhovnu disciplinu koja postaje pojava paralelna samoj stvarnosti, na taj način i njena „negativna ontologija“, drugim rečima prava ontologija stvaralačkog duha. Kao zagovornik autonomije poezije, u

kojoj se estetski semantizuje sama reč, a ne njena sličnost sa spoljašnjim predmetom od kojeg polazi, on je svoju poeziju, oslobađajući je od svega konkretnog i banalnog, braneći zatvorenost i hermetičnost pesničkog iskaza jer on omogućava skrivenu višeznačnost pesme, „učinio religijom“ duha, kako je govorio P. Džadžić u poznatoj studiji o Miljkoviću. Upravo te osobine istaknute su u predgovoru Radivoja Mikića i u izabranim kritičkim tekstovima Petra Džadžića i Aleksandra Jovanovića i potvrđene u izabranim Miljkovićevim pesmama i esejima.